

Л. В. Шинкарук,
д. е. н., професор, член-кореспондент НАН України,
професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7434-1495>
В. С. Погнерибко,
здобувач ступеня доктора філософії,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2344-3245>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.22.102

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

L. Shynkaruk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding member of NAS of Ukraine, Professor of the Department
of Production and Investment Management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
V. Pohnerybko,
Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті аналізуються сучасні процеси розвитку малого та середнього підприємництва в аграрному секторі України в умовах євроінтеграції, досліджено ключові показники їх діяльності, проаналізовано кредитування малого та середнього бізнесу. Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій розвитку малого та середнього підприємництва в аграрному секторі України в умовах євроінтеграції. Для досягнення вказаної мети використано методи: монографічний (визначення проблем та перспектив розвитку), порівняння й зіставлення (порівняння об'єктів та явищ), теоретичного узагальнення, економіко-статистичний (визначення показників ефективності) абстрактно-логічний (формулювання висновків). У результаті дослідження виявлено, що розвиток малого та середнього підприємництва в аграрному секторі на сьогоднішній день характеризується становленням тренду до зростання обсягів валової продукції і в цілому більш швидко адаптувалися до воєнного часу й показують кращі результати діяльності, ніж великі компанії з понад 2000 га земель. Тому можна з упевненістю стверджувати, що МСП в аграрному секторі мають вагомий потенціал для євроінтеграції, що потребує системної роботи в різних напрямках: законодавство, стандарти, правила, єдині норми і принципи ведення бізнесу. Саме через гнучкість та адаптивність МСП в аграрному секторі вони можуть стати рушійною силою євроінтеграції за сприяння держави та міжнародних інституцій.

The article analyzes the modern processes of development of small and medium-sized businesses in the agricultural sector of Ukraine in the conditions of European integration, examines key indicators of their activity, analyzes lending to small and medium-sized businesses. The purpose of the article is to study modern trends in the development of small and medium-sized businesses in the agricultural sector of Ukraine in the conditions of European integration. To achieve this goal, the following methods were used: monographic (identification of problems and prospects for development), comparison and juxtaposition (comparison of objects and phenomena), theoretical generalization, economic and statistical (determination of efficiency indicators), abstract-logical (formulation of conclusions). As a result of the study, it was found that the development of small and medium-sized businesses in the agricultural sector today is characterized by the formation of a trend towards an increase in gross product volumes. In particular, it was small and medium-sized enterprises in 2022–2024 that adapted to wartime more quickly and show better performance results than large companies with over 2,000 hectares of land. Small enterprises since 2022 occupy a significant share in the gross output of the agricultural sector (44–45%) and show growth (in terms of value in billion USD) from 8.6 to 8.8 billion with a certain decrease in 2023 due to a decrease in the share of cultivated agricultural land (due to mining). At the same time, small enterprises provided employment to about 1.4 million people, which far exceeds the indicators for medium and large agricultural enterprises. Therefore, it can be confidently stated that SMEs in the agricultural sector have significant potential for European integration, which requires systematic work in various areas: legislation, standards, rules, common norms and principles of doing business. It is precisely because of the flexibility and adaptability of SMEs in the agricultural sector that they can become a driving force for European integration with the assistance of the state and international institutions.

Ключові слова: малі та середні підприємства; євроінтеграція; аграрний сектор; кредитування аграрних підприємств; державна підтримка; перспективи розвитку МСП.

Key words: small and medium-sized enterprises; European integration; agricultural sector; lending to agricultural enterprises; state support; prospects for SME development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Роль малого та середнього підприємництва (далі — МСП) в аграрному секторі економіки України складно переоцінити. Питома вага виробленої валової продукції за 2022—2024 рр. малими та середніми підприємствами становила 44 % та забезпечувала роботою на селі 2,5 мільйонів громадян [1]. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2] активізувався процес євроінтеграції аграрного сектору, який набув подальшого розвитку після надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС [3]. Інтеграція до ЄС здатна стимулювати зростання перспектив для розвитку малого та середнього підприємництва через доступ до ринків європейських країн з 500 млн заможних споживачів, у чиєму кошику значна частка саме тих продуктів, які виробляють українські виробники [4]. Проте повноцінна євроінтеграція вимагає адаптації до європейський стандартів і проблема такої адаптації для малих і середніх сільськогосподарських підприємств є надзвичайно актуальною та потребує детального вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковцями, політиками та практиками обґрунтовано правові засади імплементації України до Європейського Союзу, а також наслідки від інтеграції до ЄС [2—3, 5], детально висвітлено виклики та перспективи євроінтеграційних процесів для вітчизняного аграрного сектору економіки (Марчук Д., Фетько Ю., Галан В., Самойлова А., Палій М., Канцедаль Н.) [4, 6, 7], описано механізми державної підтримки малого підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції (Педченко Н., Стрілець В., Лозинська Т., Сліченко В.) [8, 9]. Ця проблематика привертає увагу також аналітиків та дослідників, які публікують численні статистичні, аналітичні, наукові дослідження щодо розвитку аграрної сфери в Україні та МСП зокрема, а також аналізують можливості, які надаються зараз вітчизняним аграріям (в т.ч. й Скидан О., Данкевич В., Гарет Р., Німк О., Коваленко А., Цибульська Ю. та ін.) [10–20]. Значної уваги приділено також й вивченню основних тенденцій в зовнішній торгівлі України аграрною продукцією з ЄС [21—22], а також звітуванню щодо реальних кроків з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [23]. Однак, не применшуючи важливість цих досліджень, все-таки необхідний уза-

Рис. 1. Загальні показники підприємств в Україні за їх розмірами у 2021 р.

Примітка. Розподіл доданої вартості за факторними витратами було розраховано за даними 2020 року.
Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [10].

гальнюючий аналіз подальшого розвитку МСП в аграрному секторі з урахуванням тих проблем і викликів, які постали в сучасних умовах, що особливо актуалізується в умовах євроінтеграції.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в теоретичному узагальненні та практичному аналізі розвитку МСП в аграрному секторі України в умовах євроінтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За сучасних умов та стрімкого здійснення євроінтеграційних процесів проблеми розвитку МСП виходять на перший план, оскільки саме МСП мають значно нижчі адаптивні можливості, ніж великий бізнес. У 2021 році МСП становили 99,9% усіх підприємств бізнес-сектору; з них 96,1% були мікропідприємствами (Рис. 1).

На МСП припадало 81,6% від загальної зайнятості в комерційному сегменті економіки України та 70,2% створеної доданої вартості за факторними витратами в

бізнес-секторі. Разом з тим, тільки лише на мікропідприємства припало 35% зайнятості, а їх частка у доданій вартості становила 18,7%. Тому розвиток МСП повинен базуватися на сприйнятті, що саме мікропідприємства забезпечують соціальну захищеність населення, дають роботу, що особливо важливо у сільській місцевості. Її державна політика повинна бути спрямована на сприяння розвитку саме мікропідприємств [11].

І вагомими кроками в напрямку підтримки МСП аграрного сектору з боку держави вже робляться. Зокрема, програма "Доступні кредити 5-7-9%" досі залишається основним фінансовим інструментом підтримки аграрного сектору України у 2024 та 2025 роках. В 2024 р. трохи більше 13000 аграрних підприємств (у т.ч. невеликих господарств) отримали майже 104,5 млрд гривень банківських кредитів на розвиток своєї діяльності. А саме за державною програмою "Доступні кредити 5-7-9" фінансування отримали 8 750 господарств загальною сумою на 46,9 млрд гривень. З початку 2025 року кредити за даною програмою надаються або пролонгуються для сільгоспвиробників лише за умови їхньої реєстрації в Державному аграрному реєстрі (ДАР). З по-

Графік з накопиченням

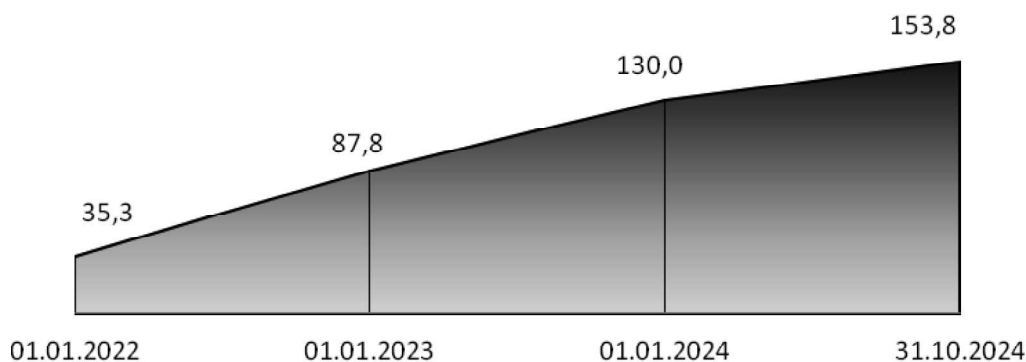

Рис. 2. Сума кредитного портфелю сільськогосподарських підприємств у межах програми "5-7-9%", млрд. грн

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [13].

чатку року 2025 р. за програмою "Доступні кредити 5-7-9" понад 5500 агропідприємств вже змогли отримати більше 36,6 млрд грн. Найбільш активними учасниками даної програми стали такі області: Одеська область, де 523 агропідприємства отримали 3,4 млрд грн, Київська область із 3,3 млрд грн у вигляді кредитів для 504 агропідприємств, Кіровоградська область, де 570 агропідприємств залучили 2,9 млрд грн та Вінницька область з такою самою сумою кредитів — 2,9 млрд грн, яку змогли отримати сумарно 471 агропідприємство. В цілому, станом включно по 31 серпня 2025 р. з початку цього року було отримано більше 84,7 млрд грн кредитних коштів 11 810 агропідприємством за різними програмами фінансування [12].

Можливість пільгового фінансування агросектору протягом 2024—2025 років стало можливим завдяки Світовому банку й в межах імплементації "Екстреного проєкту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)". Дана програма значно спрощує підприємствам мікро— та малого агробізнесу доступ до кредитування, яке можна отримати розміром до 90 млн грн під 5—9% річних, які залежать від категорії самого кредиту і суб'єкта підприємництва [12]. І, як видно з рис. 2, обсяг кредитного портфелю сільськогосподарських підприємств має стрімку тенденцію до зростання.

Кредитування сільського господарства є основним рушійним фактором, який дозволяє підприємствам впроваджувати інновації, здійснювати оновлення техніки та технологій, проводити цифровізацію тощо. Програма "Доступні кредити 5-7-9" займає понад 40 % від загального обсягу виданих кредитів сільському господарству та являється основною програмою підтримки МСП з боку держави. Також існують міжнародні ініціативи, спрямовані виключно на підтримку МСП. Основною з таких ініціатив є Альянс стійкості МСП.

Альянс стійкості МСП (далі — Альянс) був створений на Ukraine Recovery Conference-2024 у Берліні. Він співголовується Міністерством економіки України та Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ). До його складу входять 37 організацій, метою яких є об'єднання фінансування, експертиза та навчальні програми, задля підтримки відновлення та зростання українського МСП. З самого моменту свого заснування Альянс виконує важливе завдання — консолідація ресурсів міжнародних партнерів, задля допомоги малому та середньому бізнесу в відновленні та масштабуванні. Також, він регулярно надає можливості для українських підприємців зміцнити свої позиції [14].

В сучасних умовах євроінтеграція охоплює всі сфери економіки, а господарська діяльність аграрних підприємств залежить від швидкості та повноти впровадження європейських стандартів, таких як стандарти якості, безпеки, екологічності продукції. Все це ускладнює роботу МСП і може стати перешкодою на шляху їх розвитку. Проте євроінтеграція відкриває і нові можливості, зокрема доступ до спільного європейського ринку, використання механізмів підтримки, які діють в ЄС (програми, гранти тощо), доступ до інновацій та модернізації обладнання.

Статистичних даних про діяльність МСП наразі публікується недостатньо для проведення глибокого аналі-

зу, що пов'язано в тому числі й з воєнним станом. Проте наукових джерел відображає, що за період з 2021 по 2023 рік ми можемо констатувати зменшення кількості активних МСП спричинене воєнними діями. Площа земель зменшилась через мінування територій на 8,2% [15—17].

У 2024 році показники роботи аграрних підприємств показують значне покращення. Причому, малі та середні підприємства демонструють вищі темпи абсолютного зростання валової продукції за 2022—2024 рр., ніж великі підприємства. Малі підприємства з 2022 року займають вагомую частку в обсягах валової продукції агросектору (44—45 %) й показують зростання за вартісною оцінкою в млрд дол. США з певним просіданням у 2023 р. через зменшення частки оброблюваних площ сільськогосподарських угідь (внаслідок мінування). Середні підприємства, як свідчать аналітичні джерела, мають значну частку у валовій продукції (ми припускаємо, що вона дорівнює 30—35 %). В той час як великі підприємства, контролюючи 75 % земель, не змогли втримати такі ж темпи зростання валової продукції й отримали величезні збитки [15—21].

В цілому, спеціалісти стверджують, що аграрний сектор адаптувався до нових умов та втримався на лідируючих позиціях вітчизняного експорту [6, 7]. Дохід аграрного сектору економіки у 2024 р. дорівнював 2,4 трлн грн, що є у 2,6 рази більше в порівнянні з 2023 р., коли він досяг 920,9 млрд грн [20].

У січні-липні 2025 р. Україна експортувала до ЄС аграрної та продовольчої продукції обсягом 5,73 млрд дол. США. Це є зменшенням на 891 млн дол. США (13%) до аналогічного періоду 2024 р. Але, не дивлячись на існуючі виклики, які стоять перед нашою державою, Україна залишилась на четвертій позиції серед найбільших постачальників аграрної продукції Європейського Союзу. Варто відзначити країни, які посіли перші місця перед Україною: Бразилія — 9,1 млрд дол. США, Велика Британія — 7,8 млрд дол. США та США — 6,9 млрд дол. США [22, 23]. Як бачимо, це країни, які є або більшими за своєю територією, або відрізняються більш високими стандартами виробництва, та на території яких відсутні бойові дії.

Соя є культурою, яка розповсюджена в ЄС, а Україна має найбільший потенціал у Європі для нарощування виробництва сої як за обсягами, так і за показниками сталості. У 2023 році з України до ЄС було імпортовано 1,4 млн т сої, проте потенціал нашої держави з виробництва цієї культури ще дуже великий та дозволяє збільшувати площі її вирощування та забезпечувати експорт до ЄС. Обсяги вирощування сої в Україні порівняно з окремими країнами Європи величезні. У 2023 році було вироблено 4 750 тис тон сої в Україні, в той час як у Італії — 994 тис. т, у Франції — 440 тис. т, Сербії — 400 тис. т. Інші країни ЄС сумарно виробили 1158 тис. т. Саме тому, в Україні є високий потенціал в зниженні залежності ЄС від імпорту сої та стати повноцінною частиною Європейського ланцюга доданої вартості [13].

Україна вирощує у 1,6 рази більше сої, ніж всі країни ЄС разом, в той же час обсяги переробки сої в Європі становлять 14,5 млн тон. Сировина для переробки переважно імпортована: 1,4 млн тон імпортується з Украї-

ни та 12, 4 млн тон — з інших країн. Україна здатна покривати більшу частку імпорту сої в ЄС, ніж вона покриває зараз. І це ми навели приклад лише однієї перспективної культури в аграрному секторі вітчизняної економіки.

Також позитивним фактором для розвитку аграрних МСП є нові торговельні правила: а саме перегляд статті 29 Угоди про асоціацію, яким запроваджено тарифні квоти, й, відповідно, створюються певні правила торгівлі. Згідно оновленої редакції, передбачено збільшення квот: на пшеницю — з 1 млн до 1,3 млн тон; ячмінь — з 350 тис. до 450 тис. тон; птицю — з 90 тис. до 120 тис. тон; цукор — з 20 тис. до 100 тис. тон та інші [23].

На достатньо інтенсивному шляху України до повноцінного членства в ЄС 2023 рік виявився важливим для України і характеризувався активною роботою, пов'язаною із прийняттям важливих політичних, економічних та соціальних рішень як з боку самої України, так й наших партнерів в ЄС. Так, на рівні ЄС, а саме Європейською Комісією 22 червня 2023 р. було надано проміжну оцінку виконання семи рекомендацій, які були надано у 2022 р. Згідно цієї оцінки зусилля та дії України були оцінені на високому рівні та відмічений прогрес та динаміка в імplementації євроінтеграційних реформ в умовах повномасштабної війни, які є надто важкими [23].

Згідно Звіту про виконання Угоди про асоціацію за 2023 р., прогрес 2023 р. зріс на 5% в порівнянні з 2022 р.

Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2014—2024 роки збільшився з 72% в 2022 р. до 77% в 2023 р., тобто на 5%. Варто відмітити приєднання України до наступних важливих програм ЄС: "EU4Health"; "Цифрова Європа" (2021—2027); "Fiscalis". А також до не менш важливих — Програма Союзу для співробітництва в митній сфері; "Єдиний ринок" (2021—2027); Механізм цивільного захисту Союзу; "Механізм "Сполучення Європи". У 2023 році Україна набула статусу повноправного члена Банку розвитку Ради Європи, що відкрило доступ до всього спектра його фінансових інструментів [23]. Зокрема, це включає проєктне та програмне кредитування, міжгалузеві кредити, механізми співфінансування з боку Європейського Союзу, фінансування державного сектору економіки та проєктів державно-приватного партнерства. Крім того, Банк розвитку Ради Європи має можливість надавати фінансову підтримку у формі кредитів, грантів та гарантій для реалізації проєктів у пріоритетних секторах діяльності [22].

Всі ці заходи є фінансовою та технічною допомогою ЄС для України й створюють сприятливий клімат для розвитку МСП в аграрному секторі. На нашу думку, значний потенціал для євроінтеграції мають саме невеликі сільськогосподарські підприємства. Аграрний сектор ЄС представлений переважно невеликими компаніями, українські МСП близькі за філософією до аграрних фірм ЄС та мають схожі механізми діяльності, МСП є гнучкими в управлінні, вони здатні за належної державної підтримки стати рушійною силою євроінтеграції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток МСП в аграрному секторі на сьогоднішній день характеризується становленням тренду до зростання обсягів валової продукції та збільшення прибутковості. Зокрема саме малі та середні підприємства за 2022—2024 рр. достатньо швидко адаптувалися до воєнного часу й показують гарні результати діяльності. Сільськогосподарський сектор виробництва зараз починає активно нарощувати потенціал виробництва та експорту і однією з пріоритетних експортних культур з точки зору євроінтеграції є соя.

Тому можна з упевненістю стверджувати, що МСП в аграрному секторі мають вагомий потенціал для євроінтеграції, що потребує системної роботи в різних напрямках: законодавство, стандарти, правила, єдині норми і принципи ведення бізнесу. Зараз намітився значний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. В цих умовах перед МСП відкриваються нові перспективи розвитку й розширення діяльності. Варто визнати, що європейська інтеграція вітчизняного аграрного бізнесу пов'язана із узгодженням цілого ряду розбіжностей: соціальних, політичних, економічних тощо. Проте спрямованість політики державної підтримки та створення сприятливого середовища саме для МСП може стати ключем до успіху. Саме через гнучкість та адаптивність МСП в аграрному секторі вони можуть стати рушійною силою євроінтеграції за сприяння держави та міжнародних інституцій.

Література:

1. Аграрний сектор України та ЄС до повномасштабної війни. Infagro, 13 вересня 2024 р. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2024/09/13/agrarniy-sektor-ukrayini-ta-yes-povnomasshtabnoyi-viyni/> (Дата звернення: 10 жовтня 2025 р.).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однією стороною, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, № 1678-VII від 16 вересня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
3. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/> (Дата звернення: 09 жовтня 2025 р.).
4. Швидкий перехід до норм ЄС може зруйнувати малий і середній агробізнес, — Денис Марчук. 3 жовтня 2025 р. Всеукраїнська аграрна рада. URL: <https://uacouncil.org/uk/post/svidkij-perehid-do-norm-es-moze-zrujnuvati-malij-i-serednij-agrobiznes-denis-marcuk> (Дата звернення: 11 жовтня 2025 р.).
5. Фетько Ю.І. Правові засади інтеграції України до Європейського Союзу. Юридичний науковий електронний журнал, 2024, № 10, с. 670—672. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/160>

6. Галан В.О., Самойлова А.Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2025, Вип. 89, ч. 4, с. 107—113. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.16>

7. Палій М.О., Канцедал Н.А. Інституційна та економічна готовність аграрного сектору України до інтеграції в ЄС: сучасний стан і стратегічні перспективи. Економічний простір, 2025, № 202, с. 230—236. <https://doi.org/10.30838/EP.202.230-236>

8. Педченко Н.С., Стрілець В.Ю. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграційних процесів України: монографія. 2022. Полтава: ПУЕТ, 250 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11897> (Дата звернення: 15 жовтня 2025 р.).

9. Лозинська Т.М., Сліченко В.В. Державна підтримка малого бізнесу в умовах воєнного стану. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2022, № 4 (78), с. 45—52. <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.4.7>

10. Сільське господарство; Україна у цифрах (річні видання, дані 2021–2022). Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 15 жовтня 2025 р.).

11. Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства 2024 р. Розвиток стійкості у складні часи. OECD, 2023, 58 с. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf (Дата звернення: 15 жовтня 2025 р.).

12. Доступні кредити 5-7-9: 366 млрд грн уже залучено аграріями цього року. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2024. URL: <https://minagro.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-366-mlrd-hrn-uzhe-zalucheno-ahraryiamy-tsoho-roku> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

13. Агробізнес в Україні. (2024). Інфографічний довідник: Агробізнес України 2023/24 МР. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024.pdf (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

14. Альянс стійкості МСП: травневі можливості для українського бізнесу. Міністерство економіки України. 05 травня 2025 р. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/3b109040-9c8f-4dd6-8336-9cc64c374490?lang=uk-UA&title=AliansStiikostiMsp-TravneviMozhливostiDliaUkrainskogoBiznesu> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

15. Skydan, O., Dankevych, V., Garrett, R. D., & Nimko, O. (2023). The state of the agricultural sector in Ukraine during wartime: The case of farmers. *Scientific Horizons*, 26 (6), 134—145. <https://doi.org/10.48077/scihor6.-2023.134>

16. Blueprint for an Agricultural Recovery Plan for Ukraine. Center for Strategic and International Studies (CSIS), June 4 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/blueprint-agricultural-recovery-plan-ukraine> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

17. Kovalenko, A., Tsybulska, J., Sakal, O., Krupin, V., & Bratinova, M. (2025). Ukraine's Agricultural and Rural Development: Transformation of Strategic Planning within the Processes of European Integration. *European Research*

Studies Journal (ERSJ), vol. XXVIII, Iss. 1. Pp. 739-760. URL: <https://ersj.eu/journal/3933/download/Ukraines%2BAgricultural%2Band%2BRural%2BDevelopment%2BTransformation%2Bof%2BStrategic%2BPlanning%2Bwithin%2Bthe%2BProcesses%2Bof%2BEuropean%2BIntegration.pdf> (Дата звернення: 15 жовтня 2025 р.).

18. From the Ground Up: Demining Farmland and Improving Access to Inputs to Restore Ukraine's Agricultural Production. Center for Strategic and International Studies (CSIS), 11 December, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/ground-demining-farmland-and-improving-access-fertilizer-restore-ukraines-agricultural> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

19. Ceasefire Talks: What's at Stake for Ukraine's Agriculture. Center for Strategic and International Studies (CSIS), 6 May 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/ceasefire-talks-whats-stake-ukraines-agriculture-sector-and-global-food-security> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

20. VKURSI дослідили динаміку розвитку аграрного бізнесу у 2024 році. VKURSI, 9 травня 2025. URL: <https://vkursi.pro/blog/vkursi-doslidyly-dynamiku-rozvytku-aharno-biznesu-u-2024-rotsi-483223> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

21. Україна скорочує агроекспорт до ЄС, однак утримується у топ-4 постачальників. UkrAgroConsult, 2025, 30 вересня. URL: <https://ukragroconsult.com/news/ukrayina-skorochuye-agroeksport-do-yes-odnak-utrymuyetsya-u-top-4-postachalynykiv/> (Дата звернення: 13 жовтня 2025 р.).

22. Monitoring Agri-Food Trade. Developments in June 2025. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/d54a50ea-5d8d-4f50-b52f-98b0ade4e8f7_en?filename=monitoring-agri-food-trad_september2025_en.pdf (Дата звернення: 14 жовтня 2025 р.).

23. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. Кабінет Міністрів України. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-Yevropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf> (Дата звернення: 12 жовтня 2025 р.).

References:

1. Infagro (2024), "The agricultural sector of Ukraine and the EU before a full-scale war, available at: <https://infagro.com.ua/ua/2024/09/13/agrarniy-sektor-ukrayini-ta-yes-povnomasshtabnoyi-viyni/> (Accessed 10 October 2025).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3. European Council (2022), "European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations", available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/>

2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/ (Accessed 09 October 2025).

4. All-Ukrainian Agrarian Council (2025), "Rapid transition to EU norms can destroy small and medium-sized agrobusiness, — Denys Marchuk", available at: <https://uacouncil.org/uk/post/svidkij-perehid-do-norm-es-moze-zrujnuvati-malij-i-serednij-agrobiznes-denis-marcuk> (Accessed 11 October 2025).

5. Fetko Y.I (2024), "Legal Principles of Ukraine's Integration into the European Union", Legal Scientific Electronic Journal, vol. 10, pp. 670—672. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/160>.

6. Galan V.O. and Samoilova A.R (2025), "European integration of the agricultural sector of Ukraine: challenges and prospects for fulfilling obligations", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, vol. 89, no. 4, pp. 107—113. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.16>.

7. Paliy M.O. and Kantsedal N.A (2025), "Institutional and economic readiness of the agricultural sector of Ukraine for integration into the EU: current state and strategic prospects", Economic Space, vol. 202, pp. 230—236. <https://doi.org/10.30838/EP.202.230-236>.

8. Pedchenko N.S. and Strylets V.Yu (2022), Derzhavna pidtrymka rozvytku maloho pidpriemnytstva v umovakh ievrointehratsijnykh protsesiv Ukrainy [State support for the development of small businesses in the context of European integration processes in Ukraine], Poltava: PUET, Ukraine, available at: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11897> (Accessed: 15 October 2025).

9. Lozynska T.M. and Slichenko V.V (2022), "State support for small businesses under martial law", State and regions. Series: Public management and administration, vol. 4 (78), pp. 45—52. <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.4.7>

10. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Agriculture; Ukraine in Figures (annual editions, data 2021—2022)", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 15 October 2025).

11. OECD (2023), "SME Policy Index: Eastern Partnership Countries 2024. Building Resilience in Challenging Times", available at: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf (Accessed: 15 October 2025).

12. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Available loans 5-7-9: UAH 366 billion has already been attracted by farmers this year", available at: <https://minagro.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-366-mlrd-hrn-uzhe-zalucheno-ahraryiamy-tsoho-roku> (Accessed: 12 October 2025).

13. Agribusiness in Ukraine (2024), "Infographic report: Agribusiness of Ukraine 2023/24 MY", available at: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024.pdf (Accessed: 12 October 2025).

14. Ministry of Economy of Ukraine (2024), "SME Resilience Alliance: May opportunities for Ukrainian business", available at: <https://me.gov.ua/News/Detail/3b109040-9c8f-4dd6-8336-9cc64c374490?lang>

=uk-UA&title=AliansStiikostiMsp-TravneviMozhливosti-DliaUkrainskogoBiznesu (Accessed: 12 October 2025).

15. Skydan, O., Dankevych, V., Garrett, R. D. and Nimko, O (2023), "The state of the agricultural sector in Ukraine during wartime: The case of farmers", Scientific Horizons, vol. 26 (6), pp. 134—145. <https://doi.org/10.48077/scihor6.2023.134>.

16. Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2025), "Blueprint for an Agricultural Recovery Plan for Ukraine", available at: <https://www.csis.org/analysis/blueprint-agricultural-recovery-plan-ukraine> (Accessed: 12 October 2025).

17. Kovalenko, A., Tsybulska, J., Sakal, O., Krupin, V., and Bratinova, M (2025), "Ukraine's Agricultural and Rural Development: Transformation of Strategic Planning within the Processes of European Integration", European Research Studies Journal (ERSJ), vol. XXVIII, no. 1, pp. 739—760, available at: <https://ersj.eu/journal/3933/download/Ukraines%2BAgricultural%2Band%2BRural%2BDevelopment%2BTransformation%2Bof%2BStrategic%2BPlanning%2Bwithin%2Bthe%2BProcesses%2Bof%2BEuropean%2BIntegration.pdf> (Accessed: 15 October 2025).

18. Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2023), "From the Ground Up: Demining Farmland and Improving Access to Inputs to Restore Ukraine's Agricultural Production", available at: <https://www.csis.org/analysis/ground-demining-farmland-and-improving-access-fertilizer-restore-ukraines-agricultural> (Accessed: 12 October 2025).

19. Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2025), "Ceasefire Talks: What's at Stake for Ukraine's Agriculture", available at: <https://www.csis.org/analysis/ceasefire-talks-whats-stake-ukraines-agriculture-sector-and-global-food-security> (Accessed: 12 October 2025).

20. VKURSI (2025), "VKURSI investigated the dynamics of the development of agrarian business in 2024", available at: <https://vkursi.pro/blog/vkursi-doslidyly-dynamiku-rozvytku-aharnoho-biznesu-u-2024-rotsi-483223> (Accessed: 12 October 2025).

21. UkrAgroConsult (2025), "Ukraine reduces agricultural exports to the EU, but remains in the top 4 suppliers", available at: <https://ukragroconsult.com/news/ukrayina-skorochnye-agroeksport-do-yes-odnak-utrymyetysya-u-top-4-postachalynykiv/> (Accessed: 13 October 2025).

22. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2025). "Monitoring Agri-Food Trade. Developments in June 2025", available at: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/d54a50ea-5d8d-4f50-b52f-98b0ade4e8f7_en?filename=monitoring-agri-food-trad_september-2025_en.pdf (Accessed: 14 October 2025).

23. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025), "Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2023", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf> (Accessed: 12 October 2025).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025 р.